

EMIL TVRDOŇ

Názvy ďateliny v slovenských nárečiach

Ďatelina (*Trifolium* L.) je jednoročná alebo trváca bylina, ktorá rastie na chránených polohách a primerane vlhkých pôdach. Lepšie znáša chladnejšie podnebie a vyskytuje sa poväčšine v subtropickom a miernom pásme severnej pologule. Ako krmovina sa začala pestovať už v 16. storočí najprv v južnej Európe, v Taliansku a Španielsku. Odtiaľto sa dostala do Flámska, Porýnia a Anglicka. V Rakúsko-Uhorsku sa objavuje ďatelina ako kultúrna rastlina až v 18. storočí, najmä zásluhou sliezskeho poľnohospodára Jána Krištofa Schubartha, ktorého za to Jozef II. povýšil do šľachtického stavu s prídomkom „Edler von Kleefeld“.¹ Dnes je známych asi 300 druhov ďateliny, na Slovensku približne 20 druhov.

V tomto príspevku pôjde o najrozšírenejší druh ďateliny — *Trifolium pratense* (ďatelina lúčna), ktorý je známy na celom Slovensku a jeho pomenovanie je lexikálne diferencované. Ďatelina lúčna sa vyskytuje v divjej forme na lúkach a okrajoch lesov a na poliach, kde sa vysieva ako dôležitá krmovinová rastlina.² Názvy kultúrnych foriem ďateliny rozmanitých druhov sa v slovenských nárečiach zreteľnejšie nerozlišujú; zato napríklad v ruštine sú často lexikálne diferencované aj v rámci každého druhu. Pre *Trifolium hybridum* sú v ruštine pomenovania *konevnik*, *konovalčik*; pre *Trifolium pratense* zase *datlovina*, *trojan*³ a i.; pre *Trifolium arvense valušok*, *kotiki*, *košeňata*⁴ a pod.

Na základe materiálu zozbieraného zo slovenských nárečí⁵ chceme predovšetkým zemepisne vymedziť rozmanité lexikálne znenia ďateliny, porovnať ich s pomenovaniami v ostatných slovanských jazykoch a pokúsiť sa o vysvetlenie jednotlivých znení.

I. Názvy odvodené zo základu *dę-tel-ję*

V slovenských nárečiach je pre rastlinu *Trifolium pratense* L. najčastejší názov ďatelina v mnohých hláskoslovných variantoch: *ďatelina*, *ďateľina*, *datelina*, *ďä-*

¹ K. Kavina, *Botanika speciální*, díl II., Praha 1925, 685—686.

² *Trifolium pratense* (ďatelina lúčna) patrí do čeľade vikokvetých. Má trojpočetné listy, ktoré sú vajcovité s celistvým okrajom. Koruny sú obyčajne červené. Kališné rúrky majú 10 rebier. Celá bylina je priliehavo chlpatá, 15—40 cm vysoká a na vrchole článkovej byle má len jednu kvetnú hlavičku. Kvitne od mája do októbra.

³ V. I. DaI, *Tolkovij slovar' živogo velikorusskogo jazyka*, Tom I, S. Peterburg—Moskva 1880, 512.

⁴ I. V. Larin, *Kormovyje rastenija senokosov i pastbišč SSSR*, Tom II, Moskva—Leningrad 1951, 631, 657.

⁵ V tejto práci sme použili materiál získaný z odpovedí na Dotazník pre výskum slovenského jazyka (Slovenský jazykový atlas), ktorý zostavili E. Paulíny a J. Štolc (vydala SAV v Bratislave 1947), a materiál, ktorý zozbieral V. Vážný v rámci svojej dialektologickej ankety.

telina, dätelina, detelina, detelina, dedelina, tetelina, zacelina, zacelina, žačelina, zacelina, zacelina, gatelina, gatelina, gätelina, getelina, getelina, getelina, ketelina, jatelina, jatelina, jatelina.

1. Zo spomenutých hláskoslovných variantov je najrozšírenejší *datelina* (*datelina*). Vyskytuje sa v Honte, Novohrade, v Rimavskej doline, v severozápadnom Gemeri, na Horehroní popri iných názvoch, v celej Zvolenskej stolici, v niektorých obciach Liptova na juh od Liptovského Mikuláša a v okolí Ružomberka, v severnej a východnej časti býv. okr. Kysucké Nové Mesto, na strednej Orave v okolí Oravského Podzámku a Námestova, v okolí Trenčína, takmer v celom bývalom Bánovskom okrese, v severnej a východnej časti Topoľčianskeho okresu. Toto znenie je aj v niektorých nárečiach slovenských ostrovov na južnom Slovensku obývanom maďarským obyvateľstvom.

Znenie *datelina* uvádza v gemerskej obci Čerenciňany aj Š. Tóvik.⁶

Z Petrovca v Báčke máme zápis *datelina* a zo Starej Pazovy *dadelina*.⁷

Zo slovenského nárečia v Oskü v Maďarsku máme doložené znenie *datelina*.⁸

Pomenovanie *datelina* uvádza J. Kollár,⁹ A. Bernolák,¹⁰ V. Rizner,¹¹ J. Hvozdzik,¹² M. Kálal,¹³ A. Jánošík a E. Jóna;¹⁴ je vo všetkých vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu¹⁵ a aj v Slovníku slovenského jazyka.¹⁶ Znenie *datelina* je teda aj spisovný názov pre rastlinu *Trifolium pratense* L.

V ruštine sú pre *Trifolium pratense* podobné názvy: *datlina, datlovina, datelnik*.¹⁷ Zdá sa, že s formou *datlina* súvisí východoslovenská forma *zetlina*, na ktorú máme doklady zo zemplinských obcí: Močarany, Krásnovce, Šamudovce a Malčice. Na tomto území je to však označenie pre nížku, hustú bielu datelinu (*Trifolium repens*).

2. Hláskoslovný variant *datelina* sa najviac používa v myjavsko-brezovskom nárečí, v severozápadnej a severovýchodnej časti bývalého okresu Piešťany, miestami v bývalom Novomestskom okrese, najmä v celej jeho východnej časti za Váhom, (na juh od Bytče a Púchova), v poriečí Vlára a južne od Trenčína popri ľavej strane Váhu. Doklady z iných obcí Slovenska: Stankovany, Martinček pri Ružomberku, Sitnianska, Kremnické Bane, Banská Štiavnica, B. Belá, Lodno na Kysuciach a Lysica (okr. Žilina). Z mimoslovenského jazykového územia máme doklady na znenie *datelina* z obce Oroszlányi v Maďarsku.¹⁸

3. Variant *dätelina* je v oravských nárečiach najmä v okolí Dolného Kubína.

⁶ Kvantita gemerských nárečí, SMS IV, 1936, č. 1, 11.

⁷ Nárečový materiál V. Vážneho, ktorý je uložený v Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra v Bratislave.

⁸ J. Štolc, *Nárečia troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava 1949, 34.

⁹ J. Kollár, *Národné spievanky*, diel I, Bratislava 1953, 488.

¹⁰ A. Bernolák, *Slovár Slovenski, Česko-Latinsko-Nemecko-Uherský* I, Budae 1825, 352.

¹¹ V. Rizner, *Slovník z Bošáče* (v rukopise), 84.

¹² I. Hvozdzik, *Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský*, Košice 1933, 125.

¹³ M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, Banská Bystrica 1923, 88.

¹⁴ A. Jánošík – E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského*, Turčiansky Svätý Martin 1946–1947, 310.

¹⁵ *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1930, 1941, 1953.

¹⁶ *Slovník slovenského jazyka*, I. diel, Bratislava 1959, 235.

¹⁷ V. I. DaI, c. d., 512.

¹⁸ J. Štolc, c. d., 34.

4. Znenie *dätelina* používajú obyvatelia Valašskej Dubovej v Liptove, v Dubovej (predtým Gombáš) a v Slizskom v Blžskej doline v Gemeri. Toto znenie uvádza aj A. Habovštiak.¹⁹

5. Na hláskoslovný variant *detelina* (*detelina*) máme doklady zo severných častí Blžskej, Ratkovskej a Muránskej doliny až po Revúcu. Takýto zápis je aj z Chválovej v okrese Rim. Sobota, z Dolného Baru na Žitnom Ostrove a z Čaty (okr. Levice).

6. V Štítnickej a Slanskej doline, v Muránskej doline na juh od Revúcej, v južnej časti Blžskej doliny a k nej priliehajúceho územia Ratkovskej doliny i v Hosúsove (okr. Rim. Sobota) je hláskoslovný variant *detelina*. V bulharčine²⁰ a srbochorváčtine je tiež *detelina*.²¹

7. Tvary *dedelina* (Betliar) a *tetelina* (Veľká a Malá Poloma pri Rožnave) sú dosť nejasné.

8. Na severovýchod od Ilavy a takmer v celom okolí Púchova, v Domanišskej Lehote a Hatnom v okrese Pov. Bystrica, v Divíne v Žilinskom okrese a vo Vysokej na Kysuciach sa používa variant *zacelina* (*zacelina*). Tento variant možno vysvetliť zmenou *d* na *z*.²²

V poľštine je známy tvar *dzięcielina*.²³

9. Hláskoslovný variant *zacelina* (*zacelina*) sa používa v okrese Pov. Bystrica, v Rajeckej doline, takmer v celom bývalom okrese Bytča, na dolnom toku Kysuce, v Makove na Kysuciach a v niekoľkých obciach v južnej časti okolia Púchova.

Zmenu *z > z* sme zistili aj v slove *zakovať* – *zakovac* (*zakuvac*), ale nie v takom veľkom rozsahu. Vyskytuje sa podľa našich údajov popri tvaroch *dakovať* a *zakovac* v niekoľkých obciach (okresu Považská Bystrica pri Púchove a Ilave), v Šuji a Rajci v Rajeckej doline. Ako vidieť, slovo *zacelina* je dosť izolované a je pravdepodobné, že sa tu stráca etymologická súvislosť s pôvodným názvom, preto je možná ešte aj zmena *zacelina > zacelina*.

10. Variant *žačelina* máme doložený z Kornice a Olešnej, z Nižnej Korne, Rakovej a Turzovky (popri tvaroch *koničina*). Rozdiel oproti variantu *zacelina* je len v mäkkých konsonantoch *ž, č*, ktoré sú artikulačne totožné s poľ. *ż, ć*.²⁴

11. Hláskoslovný variant *gatelina* (*gatelina*) je najrozšírenejší v západnej časti hornožitavského tekovského nárečia a v okolí Novej Bane.

12. V Turci a v Prievidzskom okrese s výnimkou poriečia Nitrice je tvar *gätelina*.

13. Hláskoslovný variant *getelina* (*getelina*) sa vyskytuje v okolí Vrabeľ a v hornožitavskom tekovskom nárečí, v obciach na sever od Levíc až po Psiare a Šalmoš a južne od Žiaru nad Hronom, v takmer celom poriečí Nitrice a v okolí Partizánskeho.

¹⁹ A. Habovštiak, *Diferenciácia oravských nárečí vo svetle kolonizačných prúdov*, JČ IX, 1958, č. 1–2, 135.

²⁰ K. Hora, *Bulharsko-český slovník*, Praha 1959, 148.

²¹ V. Tognier, *Srbochorvátsko-český a česko-srbochorvátsky slovník*, Praha, 24.

²² E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava 1963, 191 n.

²³ F. Sławski, *Slovník etymologiczny języka polskiego*, zeszyt 2, Kraków 1953, 201.

²⁴ A. Kellner, *K palatalisaci v čadeckých nářečích*, LS IV–VI, Bratislava 1946–48, 134 n.

14. Z Valašskej Belej máme doložené znenie *getelina*.

15. V Kolačnej, vo Veľkých a Malých Uherciach pri Partizánskom je variant *kefelina*. Pôjde pravdepodobne o podobnú zmenu ako v prípade *detelina* > *tetelina* z okolia Rožňavy.

16. Hláskoslovný variant *jatelina* je na celom Záhorí, v trnavskom, hlohovskom a podjavorinskom nárečí, južne od N. Mesta n. Váhom, v Palárikove, Šuranoch, Čechoch a v Kolte na južnom Slovensku.

17. Znenie *jatelina* (*jatelina*) je rozšírené v Ponitří od Topoľčian po Komjatice a v strednom Požitaví, ďalej vo väčšine obcí najvýchodnejšej časti okr. D. Kubín, v okolí Žiaru n. Hronom a miestami na hornom Pohroní.

Z nárečia Slovákov v Bánhide v Maďarsku je tiež doklad na *jatelina*.²⁵

Tvary *jatelina* na Orave a Horehroní asi súvisia s presunmi obyvateľstva.²⁶

Na pomedzí Moravy a Slovenska je znenie *jatelina*. Najrozšírenejšie pomenovanie v moravských nárečiach je *jetelina*, *jetelena*.²⁷ Zdá sa, že pri rozšírení typu *jatelina* pôjde o súvislosti medzi juhozápadoslovenským nárečím a slovensko-moravskými nárečiami.

Tvary s *j-* vznikli zmenou *d'* na *j* podobne ako *jásna* z „*dášen*“ (slov. *dasno*), *svajba* zo *svadba* ap.²⁸ Disimilácia *d' > j* je doložená aj v slovenských nárečiach: *budte* > *bujte*, *choď*, *choďte* > *choj*, *chojte*. (Okolie Púchova, Ilavy a Pov. Bystřice.)²⁹

Pri výklade názvu *datelina* možno sa oprieť o predpoklad, že základ tohto slova sa vyvinul z psl. **dětelb*, čo súvisí so slovesom **dąti*, **dąmą*. Ide tu teda o súvislosť s vlastnosťou *dateliny*, ktorá keď je mladá a vlhká, ľahko zdúva dobytok.³⁰

Prípona *-ina* je častá v názvoch rastlín a drevín, napr. *dub* — *dubina*, *javor* — *javorina*.³¹

II. Liptovský a spišský tvar *trojka*

V Liptove a na Spiši je pre *datelinu* názov *trojka* s týmito hláskoslovnými variantmi: *trojka*, *trujka*, *trújka*.

1. Znenie *trojka* je na väčšom území Liptova, v južnej časti Popradského okresu, južne od Kežmarku, vo väčšine obcí okresu Spišská Nová Ves a v bývalom okrese Gelnica. Doklad na znenie *trojka* je aj z Podolinca (okr. Poprad).

2. Hláskoslovný variant *trujka* je v obciach Vrbov, Tvarožná (okr. Poprad), vo väčšine obcí bývalého Levočského okresu, v Arnutovciach, Tomášovciach, v Spišskom Hrušove, Veľbachoch, v Helcmanovciach a Prakovciach v okrese Spišská Nová Ves.

3. Znenie s dlhým *ú* (*trújka*) je na oravsko-liptovských hraniciach v Liptove. Pomenovanie *dateliny* slovom *trojka* (*trujka*, *trújka*) má svoj pôvod v lat.

²⁵ J. Štolc, c. d., 34.

²⁶ A. Habovštiak, c. d., 117–138.

²⁷ Podľa informácie M. Majtánovej, pracovníčky JÚLŠ SAV.

²⁸ J. Holub — Fr. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, 152.

²⁹ Nárečový materiál pre Slovenský jazykový atlas.

³⁰ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, 178.

³¹ F. Sławski, c. d., 201–202.

názve *Trifolium*. V románskych jazykoch sa toto slovo zachovalo vo veľmi podobných tvaroch: tal. *trifoglio*,³² fr. *trèfle*,³³ rum. *trifoi*,³⁴ špan. *trèbol*.³⁵ V macedónskych nárečiach je *trífíl*.³⁶ V ruštine je *trojan*, *trojezele*, *trojica*,³⁷ v ukrajinčine *trojan*, *trijka*. V oboch týchto jazykoch je však známy aj kalk z lat. *Trifolium* — *trilistník*. Názov *trojka* mohol vzniknúť z dlhšieho názvu, ktorý by zodpovedal r. *trojelistka*, ukr. *trojzilla*.³⁸ Mohol by to byť tvar **troj-listok* pre slovenčinu a *troj-listník* pre ruštinu a ukrajinčinu. Slovenský tvar *trojka* a ukr. *trijka*, *trojan*, *trojica* majú spoločný základ *troj-/trij-*. Slovenské znenie *trojka* nemusí byť teda nevyhnutne kalk z latinského *Trifolium*, ale z niektorého iného jazyka. Zmeny *troj- > truj- > trúj-* majú hláskoslovný charakter.

Zo slovenských nárečí uvádza slovo *trojka* Kálal.³⁹ V tomto význame (*Trifolium*) slovo *trojka* je známe vlastne len v Liptove a na Spiši a je možné, že niektorý hláskoslovný variant (*trujka*, *trijka*?) bude známy v nárečí Ukrajincov na východnom Slovensku.

Tvary *trumfalia*, *tromfalia* sme v slovenských nárečiach nezistili.⁴⁰

III. Názvy odvodené zo základu *treb-*

Názvy odvodené zo základu *treb-* sa vyskytujú v Šariši a v Above a z hládky hláskoslovného a tvaroslovného sú rozmanité: *trebikoňina*, *trebokoňina*, *trebakoňina*, *trebekoňina*, *trepikoňina*, *trebikon*, *trebik*, *trebič*.

1. Znenie *trebikoňina* je doložené z južnej časti Prešovského okresu a od jeho hraníc v poriečí Hornádu a Torysy až po Vyšné Opátske a Polianku v okrese Košice. Toto znenie uvádza aj Kálal.⁴¹

2. Od V. Opátskeho a Polianky na sever je *trebokoňina*.

3. Variant *trebakoňina* sa vyskytuje v obciach na hornom toku Idy.

4. Znenie *trebekoňina* je doložené len z Perína v Košickom okrese.

5. Z Červenice a Sabinova je doklad na znenie *trepikoňina*.

6. V Habure pri Medzilaborciach hovoria *trebikon*.

7. V Michalovskom okrese v obci Moravany je znenie *trebik*. Tvar *trebik* vznikol z *trebikoň* (< *trebikonina*).

8. Znenie *trebič* je v Bardejovskom okrese, v západnej a v severovýchodnej časti Prešovského okresu. Toto znenie uvádza aj Kálal⁴² a Buffa.⁴³ Slovtvorne sa znenie *trebič* mohlo prispôsobiť pol. *konič*.

Znenie *trebikonina* možno súvisí so stpol. *chrošci koň* (z toho pol. *rosikuň*, čes. *krásikoň*).⁴⁴ Slovo *chrošci* je však významovo nejasné, preto bude ťažko

³² V. Macchi, *Bildwörterbuch deutsch und italienisch*, Leipzig, 1955, tab. XIII, 166/28.

³³ A. Hatzfeld — A. Darmesteter — M. A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française*, Paris 1920, 2187.

³⁴ D. Macrea, *Dictionarul limbii române moderne*, 1958, 880.

³⁵ L. Prokopová, *Kapesní slovník španělsko-český a česko-španělský*, Praha 1960, 377.

³⁶ M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie*, część II, Kraków 1936, 117.

³⁷ V. I. Dal, c. d., 512.

³⁸ V. Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha 1954, 121.

³⁹ M. Kálal, c. d., 725.

⁴⁰ V. Machek, c. d., 121.

⁴¹ M. Kálal, c. d., 721.

⁴² M. Kálal, c. d., 721.

⁴³ F. Buffa, *Z nárečových názvov rastlín v Dlhej Lúke v severnom Šariši*, JŠ II, 291.

⁴⁴ V. Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, 121.

využiť súvislosti medzi výrazom *chrošci koň* a zloženinou *trebikon* na vysvetlenie významu slova *trebikonina*. Bude lepšie vyjsť z iného slova — z poľského názvu rastliny *Gratiola* — *konitrud*, ktorého pôvodný názov *trutikon* (podobne aj v poľských dialektoch) je formou zloženia podobný tvarom *trebikonina/trebikon*. *Trutiti* značí síce otravovať, ale aj tráviť. Táto rastlina je pre kone vo väčšom nebezpečná, lebo obsahuje i jedovaté látky.⁴⁵

Slovo *trebiť* má niekoľko významov, ktoré sa nedajú použiť pri našom výklade (čistiť, klieštiť, trhať, klčovať, páliť atď.). Karłowicz uvádza: „Dobrze mu poćcie słoniny trzebili“ (= sprzatali, zjadali).⁴⁶ Tento význam slova *trebiť* súvisí so stind. tarpami „sýtim sa“, gr. *terpomai* „radujem sa“ (*terpō* „nasycujem, kŕmim“), lit. *tarpti* „mať sa dobre“ a got. *thorban* „potrebovať“ (nem. *bedürfen*).⁴⁷ Možno teda interpretovať slovo *treba* (= pohanská obeť) ako potravu, ktorá je potrebná. *Trebikoň* a jeho rozmanité slovtvorné a hláskoslovné varianty značia potravu pre kone. Zdá sa, že zloženina je staršie slovo a skrátené tvary sú novšie.

IV. Názvy odvodené od základu *komoň-*

Pomenovania utvorené zo základu *komoň-* majú dva slovtvorné varianty: *komoňina* a *komoňica*.

1. Podoba *komoňina* sa používa len okolo Margecian pri Gelnici v dvoch hláskoslovných variantoch: *komoňina* (Rolová Huta, V. Folkmar, Jaklovce) a *komoňina* (Margecany, popri *komoňica*, Kojšov).

2. Podoba *komoňica*, ktorú používajú na ostatnom vymedzenom území, má niekoľko hláskoslovných variantov: *komaňica* v celom Zemplíne a Užskej stolici, vo východnej časti Abova (východná časť okresu Košice, vo vých. časti okresu Bardejov, v tom istom okrese v Medziankach, Petrovciach, Remeninách (popri *trebič*), v okrese Humenné v Dlhej n. Cirochou, Belej n. C., Snine, v Rimavskosobotskom okrese v obci Číž; v Zbojnom a Čabalovciach v okrese Humenné; *komanyca* v Čukalovciach v okrese Humenné; *komanče* v Priekope (okres Sorbrance); *komoňica* v Uhornej a M. Folkmare v okrese Sp. N. Ves, vo Vyšnom Medzeve (popri *koňina*), Poproči, Zlatej Idke (popri *trebikoňina*), Rudníku, Períne, Nováčanoch pri Moldave n. Bodvou, v Prešovskom okrese v Krivanoch, Dačove, Lipanoch, Lúčke, ďalej v Pači v okr. Rožnava a v západnej časti Košického okresu na hraniciach býv. Moldavského, Gelnického a Prešovského okresu; *komoňica* v Dubovici a Kamenici v Prešovskom okrese; *komeňica* len v Hačave pri Košiciach; *komyňica* je zapísané v Koromli.

Názov *komonica* uvádza Kálal⁴⁸ a Palkovič.⁴⁹

Komonica ako spisovný termín pre rastlinu *Melilotus* je aj v Slovníku slovenského jazyka,⁵⁰ hoci, ako ukážeme nižšie, výklad tohto hesla z nárečového hľadiska nie je vyčerpávajúci.

⁴⁵ V. Machek, *Etymologický slovník*, 218.

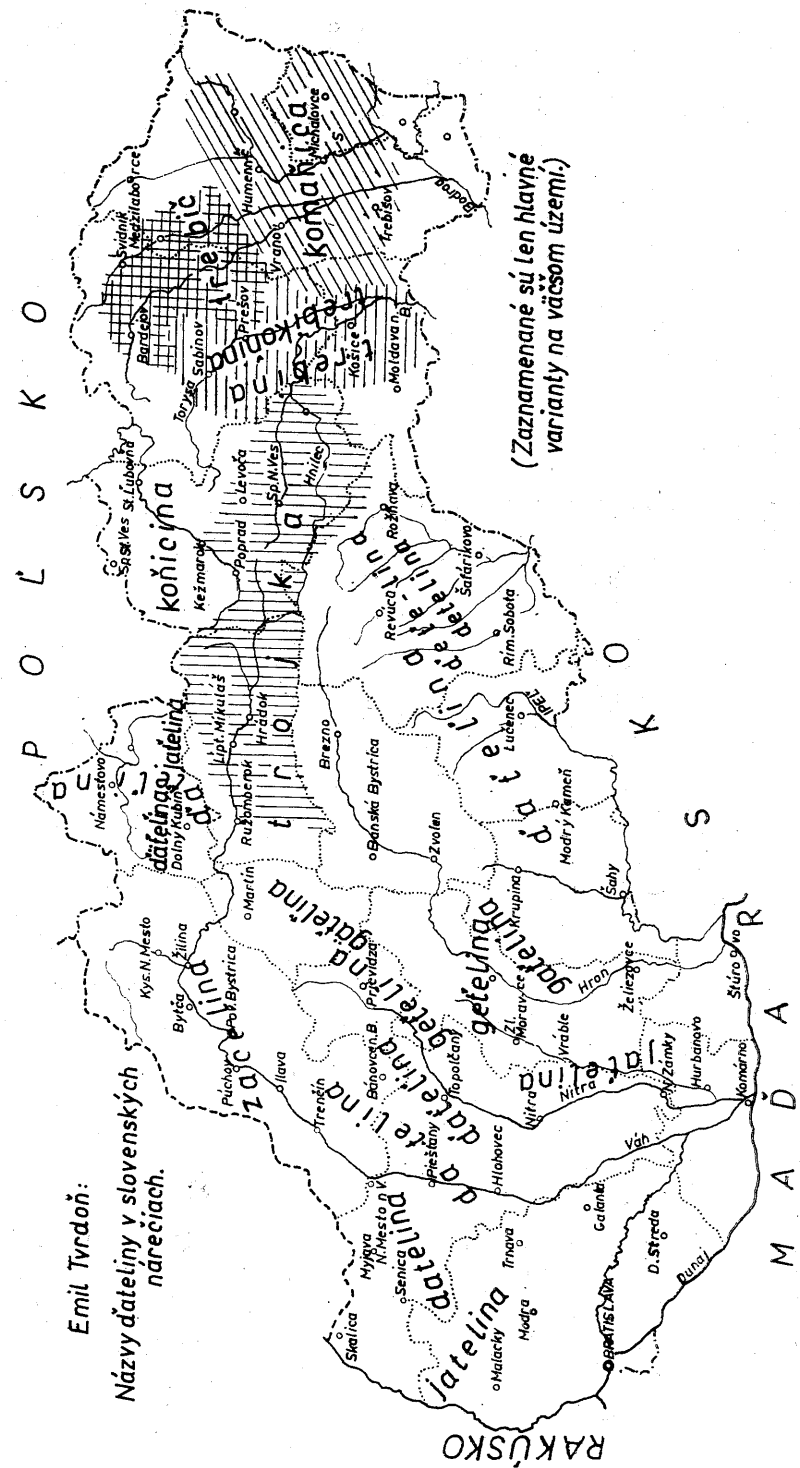
⁴⁶ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedski, *Słownik języka polskiego*, Tom VII, Warszawa 1919, wyd. fotooffsetowe 1953, 143.

⁴⁷ J. Holub — Fr. Kopečný, c. d., 394.

⁴⁸ M. Kálal, c. d., 253.

⁴⁹ G. Palkowitsch, *Böhmisch — deutsch — lateinisches Wörterbuch*, Preßburg 1821, 583.

⁵⁰ *SSJ* I, 725.

Emil Tvrdoň:
Názvy *ďateľiny* v slovenských nárečiach.

Najstaršie zápisy *komonice* v češtine sú z konca 14. a zo začiatku 15. storočia v rukopisných knihách:⁵¹ *komonice melilotus* (2. pol. 14. st.), *komoniczie* (15. st.), *komonnyczye corona* (z r. 1424), *komoniczze* (z konca 14. stor.) atď. *Komonica* teda pôvodne označovala rastlinu *Melilotus*. Táto rastlina obsahuje kumarín, preto „kvety suché miešajú do tabaku, aby fajčiari pod nosom vonali“.⁵² Takto ju uvádza aj Palkovič (*komunice vonná*).⁵³

Všetky druhy rastliny *Melilotus* obsahujú v menšej-väčšej miere aromatickú látku kumarín, ktorý im dáva silnú vôňu a horkú chuť. Neprivyknutý dobytok si zvyká na *Melilotus* ako krmovinu 3–4 dni. Výhodou tejto rastliny bolo, že dobytok sa mohol pásť na nej od skorej jari do neskorej jesene, čo neumožňovala žiadna iná rastlina.

Základ slova *komoň-* je z *koboň* (**kobmenъ*). Ide tu o súvislosť s lit. *kubele* a lat. *caballus*.⁵⁴

Prípona *-ina* je ako v slovách *datelina*, *trebina*, *trebikonina*, *ometlina* a pod. Prípona *-ica* je pri pomenovaní rastlín tiež dosť produktívna: *ohnica*, *žerušnica*, *torica*, *ihlica*, *ostrica*, *lipnica* a pod.

Machek uvádza podľa Veleslavínovho vydania (1596) Mattioliho Herbára,⁵⁵ že v Taliansku nazývali *komonicu* (*Melilotus*) *Trifolium caballinum*, *koňský dětel*. Bernolák má znenie *konská jatelina* — *Trifolium caballinum*,⁵⁶ Palkovič zase *komonice vlašská*.⁵⁷

Z češtiny prevzala názov *komonica* slovenčina, poľština a lužická srbčina, z poľštiny ruština.⁵⁸

Spisovný názov pre rastlinu *Melilotus officinalis* je v bulharčine *kumoniga*,⁵⁹ ukrajinská *komonnica* je zase *Trifolium arvense*.⁶⁰ V poľ. je *komonica*, *komunica*,⁶¹ č. *komonka*, *komonice*,⁶² malorus. *komanýča*, sch. *komónika*, slovin. *komónika*.⁶³

Z našich údajov vidieť, že pomenovaním *komonica* sa v jednotlivých slovanských jazykoch už neoznačuje jedna a tá istá rastlina (*Melilotus*), ale s preberaním do ďalších jazykov sa prenáša jej pomenovanie aj na rod *Trifolium* (*caballum*, *arvense*).

Na východnom Slovensku sa rozumie pod názvom *komonica* *Trifolium pratense*, teda v slovanskom rámci je to ďalší doklad na iné pomenovanie *dateliny*, ktoré si možno vysvetľovať tak, že *komonica* označovala *Melilotus* až do času, keď sa zaviedla do osevu *datelina*. V tomto čase totiž sa mohol názov *komonica* mechanicky preniesť na rastlinu *Trifolium pratense*.

⁵¹ Gebauer, *Slovník staročeský*, II. d., Praha 1916, 87.

⁵² V. Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, 120.

⁵³ J. Palkovič, c. d., 583.

⁵⁴ F. Kott, *Česko-německý slovník*, díl I, Praha.

⁵⁵ V. Machek, c. d., 120.

⁵⁶ A. Bernolák, c. d., 621.

⁵⁷ J. Palkovič, c. d., 583.

⁵⁸ V. Machek, c. d., 120.

⁵⁹ K. Hora, c. d., 373.

⁶⁰ B. Gričenko, *Slovar' ukrajinskoj movi*, Berlin 1924.

⁶¹ Karłowicz, c. d., 412.

⁶² V. Machek, c. d., 120.

⁶³ Bernecker, c. d., 555.

Podľa Brücknera⁶⁴ r. 1472 pod slovom *komunica* sa rozumela aj iná rastlina „*succisa pratensis*“ ako „*lekarstvo konskie*“.

V. Názvy odvodené zo základu *konič-*

Názvy odvodené zo základu *konič-* sa vyskytujú na Kysuciach na sever od čiar, ktorú tvoria obce Podvysoká a Krásno n. Kysucou, v goralských obciach na Orave a v Spiši, v niekoľkých obciach v západnom Šariši a v severnom Šariši medzi Ukrajincami.

Doložené sú rozmanité slovotvorné a hláskoslovné znenia: *koňičina*, *koňčina*, *koňičena*, *koňicina*, *koňicena*, *kuňicena*, *konyčyna*, *koňič*, *koňic*, *konyč*, *koneč*, *koňina*.

1. Znenie *koňičina* je známe na Kysuciach, na Spiši, v bývalom okrese Sabinov a v najsevernejšom Šariši.

2. Variant *koňčina* je v Gromoši a v Plavnici pri St. Lubovni.

3. V Jakubanoch pri St. Lubovni je hláskoslovný variant *koňičena*.

4. Obyvatelia obcí N. Lubovňa, Podšady-Javorina v kežmarskom okolí, v Hágoch, Jezersku a Gibli pri Spišskej Starej Vsi používajú znenie *koňicina*.

5. Znenie *koňicena* je v niektorých goralských obciach v severnom Spiši a na Orave.

6. V obci Jarabina pri St. Lubovni je *konyčyna*.

7. Znenie *kuňicena* je doložené z Niž. Ružbách.

8. Znenie *koňič* je v Plavči v Prešovskom okrese a v obciach Smilno, Stabnická Huta, Gaboltov, Metisko v severnom Šariši.

9. Z Cigelky, Becheroviec, Kečkoviec v sev. Šariši je doklad *konyč*.

10. V Orlove v Prešovskom okrese je *koneč*.

11. Variant *koňic* používajú v Pilkove a Mníšku pri Starej. Lubovni.

12. Znenie *koňina* je v N. Medzeve a Poproči v západnej časti Košického okresu.

Názov *koničina* sa dostal do slovenských nárečí z poľštiny. Vznikol pravdepodobne z *komonica* skrátením na *konika*, z ktorého sa potom vytvorili v poľských nárečiach bohato diferencované tvary.⁶⁵ V ukrajínčine je *konjušina*,⁶⁶ v srbochorvátčine *gunjica*.⁶⁷ Pôvod slova je zreteľný z ruského názvu *konevaja trava*, teda krmivo pre kone.

VI. Názov pochádzajúci z nem. *Klee*

Ďalší lexikálny variant *dateliny* je *klej*, doložený z nemeckej oblasti na Spiši medzi slovenským obyvateľstvom, ktoré ho používa popri tvaroch *trojka* a *trujka*. Nachádza sa v Tvarožnej, Ruskinovciach, Dvorcoch, Závade, Vyšných Repásoch, Uloži. Možno predpokladať, že tento pôvodom nemecký, hláskoslovne adaptovaný výraz sa kedysi používal na podstatne väčšom slovenskom jazykovom území.

⁶⁴ A. Brückner, *Slovník etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.

⁶⁵ *Mały atlas gwar polskich*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, mapa 281.

⁶⁶ M. J. Kalinovič, *Rusko-ukrajinský slovník*, Moskva 1948, 191.

⁶⁷ V. Tognier, c. d., 39.

VII. Názov pochádzajúci z maď. *lohere*

Z Hačavy v Košickom okrese je doklad na znenie *lohera*.

Názov *leherka* je známy v Čiernom Potoku (okr. Rim. Sobota).

Pri pozornom skúmaní slovenských nárečí v pohraničnej oblasti, súvisiacej s Maďarskom, by sa azda našlo aj viac takýchto dokladov na prevzatie maď. slova *lohere*.

Z á v e r

V tomto príspevku sme zistili, že všetky pomenovania ďateliny (okrem posledných dvoch názvov) na slovenskom jazykovom území sú slovanského pôvodu. Ťažko však zistiť miesto vzniku jednotlivých pomenovaní. Zaujímavé je, že lexikálna diferenciácia je najpestrejšia práve na východnom Slovensku. Zdá sa, že túto situáciu vytvorili rozmanité jazykové okolnosti v súvislosti s rozvojom pestovania ďateliny. U nás sa ďatelina pestuje len od 18. storočia. Popri pomenovaní zemiakov v slovenských nárečiach (pozri V. Vážný, *Príspevky k slovenskému dialektickému slovníku*, SMS 1924, zoš. 2, str. 73 n.) je to ďalší doklad na bohatú lexikálnu diferenciáciu názvu poľnohospodárskej rastliny v slovenských nárečiach.